

**ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФІНАНСОВОГО ВАЖЕЛЯ
ЯК ЕКОНОМІЧНОЇ КАТЕГОРІЇ**

У статті досліджено сутність фінансових важелів, їх значення, визначено місце фінансових важелів у структурі фінансового механізму. Розглянуто теоретичні засади використання фінансових важелів впливу на економічний розвиток держави та її регіонів.

В статье исследована сущность финансовых рычагов, их значение, определено место финансовых рычагов в структуре финансового механизма. Рассмотрены теоретические основы использования финансовых рычагов влияния на экономическое развитие государства и его регионов.

In the article the essence of financial levers, their significance, certainly place of financial levers in the structure of financial mechanism is investigated. Theoretical principles of the use of financial levers for influence on socio-economic development of region are considered.

Ключові слова: фінансові важелі, фінансовий механізм, фінансові стимули, санкції, регулювання, розвиток економіки.

У 2006 р. Україна була визнана країною з ринковою економікою, а вже в 2008 р. прийнята у СОТ. Особливістю ринкової економіки є те, що на відміну від командно-адміністративного устрою, їй притаманна здатність до саморегулювання. Проте вона схильна до періодичних циклічних коливань, що зумовлює потребу державного втручання, яке б полягало у коригуванні дії ринкових механізмів, ліквідації диспропорцій, спрямуванні соціально-економічного розвитку на досягнення певних цілей для забезпечення суспільного добробуту.

Проблеми використання фінансових важелів впливу на економічний розвиток досліджували багато вітчизняних науковців, серед них зокрема І.І.Чуницька, Н.І.Рубан, О.М.Ковалюк, М.В.Болдуєв. Як складову фінансового механізму фінансові важелі розглядали С.О.Смирнов, М.В.Корнеєв, О.В.Бречко, А.І.Даниленко та інші. Незважаючи на численні дослідження цих питань, можна констатувати невтішний факт, що досі немає однозначного визначення поняття фінансового важеля, його місця у структурі фінансового механізму, відсутня єдина думка, які саме засоби впливу на економічні процеси входять до системи фінансових важелів.

Метою статті є уточнити сутність фінансового важеля як засобу впливу на економічний розвиток, визначити місце фінансових важелів у системі фінансового механізму та дослідити специфіку їх використання.

Сутність фінансового важеля трактується економістами в таких значеннях:

1) як інструмент регулювання пропорцій власного та позикового капіталу з метою максимізації рентабельності власних коштів підприємства [8, с. 87].

2) як складову фінансового механізму, за допомогою якого здійснюється державний вплив на розвиток економіки.

У цій статті ми розглядатимемо фінансовий важіль як складову фінансового механізму.

У тлумачному словнику української мови подається таке визначення важеля:

1) у прямому значенні – “це найпростіше знаряддя у вигляді стрижня, що може обертатися навколо нерухомої точки опори і служить для піднімання, відвантажування чого-небудь, зрівноважуючи більшу силу з допомогою меншої”;

2) у переносному значенні – “це засіб, яким можна надати дії, сприяти розвитку чого-небудь, або пожвавити, підсилити діяльність кого-, чого-небудь” [6, с. 107].

Звідси можна зробити висновок, що поняття “фінансовий важіль” повинно володіти такими ознаками:

1. Метою використання фінансового важеля повинен бути вплив на певні явища чи процеси, зокрема економічного характеру.

2. Дія фінансового важеля проявляється у певних змінах, що виникають протягом певного часового проміжку, який потрібен для того, щоб спрацював фінансовий механізм регулювання економіки.

3. Використання фінансового важеля спрямоване на одержання стимулюючого (підсилюючого) або стримуючого ефекту відповідно до поставлених цілей. Окремо виділяти стабілізуючий ефект важеля, на нашу думку, не доцільно, оскільки він спрямований на запобігання відхиленню певного розвитку подій від “запланованої траєкторії”, що полягає в стимулюванні при сповільненні розвитку та стримуванні при надмірному зростанні.

4. Застосування фінансового важеля повинно здійснюватися цілеспрямовано органами державної влади. Ця ознака фінансового важеля відрізняє його від фактора, який впливає на розвиток економіки і носить об’єктивний характер. Наприклад, для стимулювання ощадного використання водних ресурсів важелем буде збір за користування водними ресурсами, а фактором – дефіцит водних ресурсів.

5. Дія важеля реалізується опосередковано, через певний причинно-наслідковий зв’язок. Наприклад, зміна норми резервування впливає на пропозицію грошей, зміна пропозиції грошей впливає на процентну ставку, зміна процентної ставки впливає на інвестиції, рівень цін тощо.

Деякі науковці, такі як Л.Стеців, О.Копилук [13, с.58-59], О.Романенко [12, с.60-63], П.Юхименко, В.Федосов, Л.Лазебник та ін. [19, с.28-30] у своїх наукових працях розглядають фінансові важелі у складі фінансового механізму, проте не дають чіткого визначення цього поняття.

В.Д.Базилевич, Л.О.Баластрик визначають фінансові важелі як конкретні форми здійснення процесів розподілу і перерозподілу валового внутрішнього продукту та національного доходу, а саме податки, збори, обов’язкові платежі, проценти за кредит, дотації, субсидії, субвенції, штрафи тощо [2, с. 20].

Колектив авторів І.Г.Благун, Р.С.Сорока, І.В.Слейко подають схоже

визначення, стверджуючи, що важелі – це конкретні форми розподілу і перерозподілу ВВП, встановлений порядок фінансування, кредитування та інвестування [3, с. 59-61].

На нашу думку, представлення сутності фінансових важелів як форм перерозподілу валового внутрішнього продукту є дещо неточним, оскільки це визначення є надто спрощеним і не враховує мету їх застосування, що є, як було визначено, однією з основних ознак поняття “фінансовий важіль”.

Твердження про те, що фінансовий важіль – це засіб дії фінансового методу, висловлюють у своїх працях такі вітчизняні науковці, як С.В.Ковальчук, І.В.Форкун [10, с.72], В.І.Оспіщев [15, с.99], О.П.Близнюк, Л.І.Лачкова та ін. [16, с.58]. Визначення фінансового важеля через поняття фінансового методу, на нашу думку, практично не висвітлює його суті. Фінансовий метод, за визначенням цих авторів, – це засіб впливу фінансових відносин на господарський процес. Вказане означає, що фінансовий важіль є засобом дії засобу впливу фінансових відносин на господарський процес. Таке трактування важко сприймається для розуміння.

Деякі автори поняття фінансового важеля у складі фінансового механізму взагалі не виділяють, а саме Л.О.Вдовенко, Н.М.Сушко, Н.Д.Фаюра [5], О.Василик [7], М.В.Грідчіна, В.Б.Захожай, Л.Л.Осіпчук та ін. [14].

Через невизначеність суті фінансових важелів існують різні підходи щодо їх видів. У науковій праці за ред. С.І.Юрія, В.М.Федосова зазначено, що фінансові важелі та інструменти – це прийоми дії фінансових методів, конкретні форми розподілу і перерозподілу ВВП. До фінансових важелів належать: доходи, нагромадження, податки та обов'язкові платежі, неподаткові надходження, міжбюджетні трансферти, витрати, видатки, фінансові резерви, фінансові стимули, фінансові санкції. Фінансовими інструментами є: ставки податків і обов'язкових платежів, податкові пільги, норми амортизації, норми видатків у бюджетних установах, фінансові нормативи, відсотки за користування кредитом, ставки орендної плати, штрафи, пеня, ставки заробітної плати, пенсій, стипендій тощо [17].

Проте у підручнику “Теорія фінансів” П.І.Юхименка, В.М.Федосова, Л.Л.Лазебника за редакцією В.М.Федосова і С.І.Юрія висловлюється наступна думка: “...використання фінансових інструментів пов'язане із відповідними важелями, що визначають характер їх дії... До фінансових інструментів відносять податки і збори, внески і відрахування, державні позики, кошторисне фінансування, державні субсидії (субвенції, дотації, факторинг, лізинг, депозити тощо, а до важелів – ставки оподаткування, пільги і санкції, процентні ставки, норми резервування тощо)” [19, с. 29], що суперечить їхнім попереднім твердженням.

Заслугує на увагу аналіз суті фінансового важеля В.М.Опаріна: “У будь-якому механізмі управління ґрунтується на використанні відповідних важелів. Самі по собі вони нічого не визначають і не вирішують. Вплив на дію

фінансового механізму, а через нього на різні сторони соціально-економічного розвитку, досягається встановленням і зміною того чи іншого важеля.Іноді складається враження, що важелі діють самі по собі. Але це не так, вони тільки приводять в рух відповідні інструменти, без яких вони нічого не значать" [11, с. 62].

На нашу думку, диференціювати поняття фінансового важеля і фінансового інструменту шляхом віднесення до множини фінансових інструментів податків і зборів, страхових внесків, кредитів і депозитів, факторингу, лізингу та ін., а до фінансових важелів – ставок податків, податкових пільг, страхових тарифів і умов страхування, дисконту, процентних ставок тощо є недоцільним.

Спершу слово "важіль" означало простий механізм, який складався з жердини і нерухокої точки опори та служив для піднімання чого-небудь, зрівноважуючи більшу силу з допомогою меншої. Інструментом називали знаряддя для праці. Це могло бути рубило, загострений камінь, палиця тощо. Згодом ці слова почали вживатися в переносному значенні. Взявши до уваги етимологію цих слів, можна стверджувати, що "важіль" є поняттям комплексним і складається з певного набору елементів. Податок, який складається з кількох елементів, таких як ставка податку, об'єкт податку, база оподаткування та ін., доцільно віднести до множини фінансових важелів, а от ставку податку – до фінансових інструментів, які використовує державна влада для регулювання економічного розвитку.

П.Кириленко [9, с.39], В.Д.Базилевич, Л.О.Баластрик [2, с.20-21] виділяють окремо від власне фінансових важелів фінансові стимули і санкції. Проте фінансовий важіль спрямований на отримання стимулюючого або стримуючого ефекту, отже таке виокремлення фінансових стимулів і санкцій з множини фінансових важелів є недоцільним.

Такі науковці, як О.П.Близнюк, Л.І.Лачкова, В.І.Оспіщев [16, с. 61], В.М.Опарін [11, с. 57] сходяться у думках, що за напрямом дії фінансові важелі поділяються на стимули і санкції, що, на нашу думку, правильно, адже використання важеля передбачає отримання певного ефекту.

Розглянувши окремі підходи до визначення поняття фінансового важеля, слід зазначити, що кожний з них має право на існування, адже висвітлюють найвагоміші сторони фінансового важеля. Різноманітність позицій науковців свідчить про складність, багатофункціональність і різносторонність цього поняття.

Для того, щоб дослідити сутність фінансового важеля, необхідно зрозуміти, яким чином він впливає на економічний розвиток держави та її регіонів. Застосування фінансових важелів спрямоване на виконання завдань фінансової політики. Отже, доцільно досліджувати сутність фінансових важелів у контексті реалізації найбільш вагомих складових фінансової політики, а саме грошово-кредитної та бюджетно-податкової.

Професор А.І.Даниленко розглядає процес реалізації грошово-кредитної

політики як дію певного передавального механізму, який застосовує центральний банк для впливу на основні макроекономічні параметри (рис. 1). Звідси можемо спостерігати дію фінансових важелів, які опосередковано, через реалізацію проміжних цілей впливають на економічний розвиток.

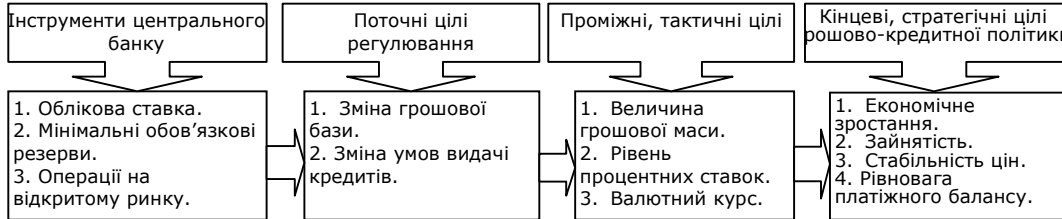

Рис. 1. Передавальний механізм грошово-кредитної політики [18, с. 43]

Вперше суть передавального механізму була розкрита Дж.Кейнсом, який обґрунтував теоретичну модель залежності від зміни грошової маси інших економічних показників. Грошова маса регулюється монетарними інструментами, які перебувають у розпорядженні центрального банку.

Отже, фінансовий важіль можна трактувати як сукупність фінансових засобів, які використовує уряд шляхом використання наявних у нього інструментів для впливу на розвиток економіки, створюючи сприятливі для цього умови, відповідно до поставлених цілей і завдань фінансової політики.

З метою кращого розуміння сутності фінансових важелів доцільно класифікувати їх за певними ознаками.

За складовими фінансової політики можна виділити такі види фінансових важелів: бюджетні, податкові, грошово-кредитні, валютні, амортизаційні, цінові, інвестиційні.

За силою впливу на економічні процеси фінансові важелі бувають: 1) сильні, який чинять значний вплив на економічні процеси і застосування яких дає високий результат; 2) слабкі, наслідки від застосування яких не є очевидними і результати незначні.

За суб'єктами, які використовують фінансові важелі для реалізації фінансової політики, розрізняють такі фінансові важелі: 1) фінансові важелі центральних органів влади; 2) фінансові важелі органів місцевого самоврядування.

За напрямком впливу фінансові важелі поділяються на: 1) стимулюючі, що сприяють позитивним економічним процесам; 2) стримуючі, що запобігають негативним явищам в економіці.

За рівнем впливу фінансові важелі слід поділяти на: 1) важелі, метою застосування яких є вплив на розвиток економіки держави та її регіонів; 2) важелі, що використовуються для регулювання розвитку окремих галузей; 3) важелі, якими чинять вплив на діяльність підприємств та окремих індивідів.

Дія фінансового важеля проявляється через певний період часу, що обумовлено його опосередкованим впливом, і залежно від цього можна

виокремити такі види важелів, як: 1) важелі, що дають результат у довгостроковому періоді; 2) важелі, дія яких проявляється в короткостроковому періоді.

У результаті дослідження виявлено неоднозначність підходів вітчизняних науковців до поняття "фінансовий важіль". Значною мірою це спричинено тим, що суть даного поняття розглядають переважно з погляду самого принципу дії фінансових важелів шляхом розподілу та перерозподілу створеної вартості і зовсім не враховують результат, який повинен бути досягнутий. Так, застосування важеля у будь-якому випадку передбачає певний цілеспрямований вплив на когось або на щось. Отже, узагальнюючи існуючі версії трактування сутності фінансових важелів, пропонуємо власне визначення: фінансові важелі – це засоби, які використовують органи державної влади з допомогою наявних в них фінансових інструментів для впливу на розвиток економіки, створюючи сприятливі для цього умови, відповідно до поставлених цілей і завдань фінансової політики.

Список використаних джерел:

1. Алексеєнко Л. М. Економічний тлумачний словник: власність, приватизація, ринок цінних паперів (українсько-англійсько-російський) / Л. М. Алексеєнко, В. М. Олексієнко. – Тернопіль: Астон, 2003. – 672 с.
2. Базилевич В. Д. Державні фінанси. Навчальний посібник / В. Д. Базилевич, Л. О. Баластрик; за заг. ред. В. Д. Базилевича. – К.: Атіка. – 2002. – 368 с.
3. Благун І. Г. Фінанси: Навч. посібник / І. Г. Благун, Р. С. Сорока, І. В. Слейко. – Львів: "Магнолія" – 2006, 2007. – 314 с.
4. Буряк П. Ю. Фінанси: Підручник / П. Ю. Буряк, С. П. Смолянська, Н. Б. Татарин. – К.: Хай-Тек Прес, 2010. – 392 с.
5. Вдовенко Л. О. Фінанси: Навч. посіб. / Л. О. Вдовенко, Н. М. Сушко, Н. Д. Фаюра. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 452 с.
6. Великий тлумачний словник сучасної української мови [уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел]. – К.: Ірпін'я: ВТФ "Перун", 2005. – 1728 с.
7. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т.3 / редкол.: С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін.. – К.: Видавничий центр Академія, 2002. – 952 с.
8. Завгородній Фінансово-економічний словник / А. Г. Завгородній А. Г., Т. Л. Вознюк. – К.: Знання, 2007. – 1072 с.
9. Кириленко О. П. Фінанси (Теорія і практика): Навчальний посібник. / О. П. Кириленко. – Тернопіль: Астон, 2002. – 212 с.
10. Ковальчук С. В. Фінанси. Навч. посібник / С. В. Ковальчук, І. В. Форкун. – Львів: "Новий світ – 2000", 2006. – 568 с.
11. Опарін В. М. Фінанси (Загальна теорія): Навч. посібник. / В. М. Опарін. – 2-ге вид., доп. і перероб. – К.: КНЕУ, 2005. – 240 с.
12. Романенко О. Р. Фінанси: Підручник / О. Р. Романенко. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 312 с.
13. Стеців Л. П. Фінанси: Навч. посіб. / Л. П. Стеців, О. І. Копилюк. – К.: Знання, 2007. – 235 с.
14. Фінанси (теоретичні основи): Підручник / [М. В. Грідчина, В. Б. Захожай, Л. Л. Осіпчук та ін.]; під керівництвом і за наук. ред. М. В. Грідчиної, В. Б. Захожоя. – К.: МАУП, 2002. – 280 с.
15. Фінанси: курс для фінансистів: Навч. посіб. / за ред. В. І. Оспіщева. – К.: Знання, 2008. – 567 с.
16. Фінанси: Навч. посіб. / [О. П. Близнюк, Л. І. Лачкова, В. І. Оспіщев та ін.]; за заг. ред. В. І. Оспіщева. – К.: Знання, 2006. – 415 с.
17. Фінанси: Підручник / за ред. С. І. Юрія, В. М. Федосова. – К.: Знання, 2008. – 611 с.
18. Фінансово-монетарні важелі економічного розвитку: в 3 т. / за ред. А. І. Даниленка. – К.: Фенікс, 2008. Т. 1: Фінансова політика та податково-бюджетні важелі її реалізації. – К.: Фенікс, 2008. – 468 с.
19. Юхименко П. І. Теорія фінансів: Підручник / [П. І. Юхименко, В. М. Федосов, Л. Л. Лазебник та ін.]; за ред. В. М. Федосова, С. І. Юрія. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 576 с.